

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

УДК 364-4:001.891

М. В. Білозерова

ПОНЯТТЯ «ПОЛІПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ» МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Висока динаміка розвитку сучасного суспільства, збільшення обсягів різноманітної інформації, доступність міжнародної співпраці передбачає модернізацію існуючих моделей підготовки кадрів, через потребу в конкурентоспроможних і висококваліфікованих фахівцях. Здійснення професійної діяльності, висуває перед людиною конкретні задачі: вона повинна бути професійно компетентною, соціально адаптованою, активною. Працюючи в постійно мінливих умовах, спеціаліст повинен бути готовий до можливих змін. Цей стан може бути визначений як «мобільність». Оновлюється та удосконалюється характер професійних вимог до фахівця. Замість базових спеціалізованих знань в оволодінні спеціальністю формується пріоритет загальнопрофесійних, міжпрофесійних знань.

Мета статті проаналізувати та узагальнити наукові погляди до визначення понять «мобільність», «професійна мобільність» та обґрунтувати використання поняття «поліпрофесійна мобільність» у контексті підготовки майбутніх соціальних працівників.

У філософії, соціології, психології, економіці та педагогіці процес професійного становлення та розвитку людини, її найбільш важливих особистісних якостей, є визначальним. Методологічні основи для вивчення мобільності як наукової проблеми було закладено в основному на теренах західної філософської та соціологічної наук кінця ХІХ-початку ХХ ст. такими ученими як С. Ліпсет, Р. Бендікс, П. Блау, М. Вебер, О. Данкен, Д. Фрезерман, Р. Хаузер, Д. Голдторп, Е. Дюркгейм, П. Сорокін.

Поняття професійної мобільності у філософському аспекті досліджували сучасні вітчизняні дослідники Б. Гершунський, П. Кропоткін та ін.; у соціологічному – О. Безпалько, І. Василенко, Г. Зборовський, І. Зверева, З. Кияниця, С. Кугель, Р. Ривкіна, В. Шубіна Т. Заславська, Н. Форманенко та ін.; у економічному аспекті – Н. Коваліско Є. Іванченко О. Михайлов та ін.; у педагогічному – Л. Амірова, Л. Горюнова, Б. Ігошев, С. Капліна, О. Карпенко, О. Нікітіна, Н. Ничкало, Л. Сушенцева, Р. Пріма Л. Пономарьова та ін. Праці психологів Е. Зеєра, Л. Виготського, Є. Климова, А. Маркової, І. Зимньої, М. Пряжнікова та ін. присвячені розгляду цього поняття в контексті професійного розвитку особистості.

Поняття «поліпрофесійна мобільність» у наукових дослідженнях останніх часів майже не використовується у цьому формулюванні, але у дослідженнях О. Дементьєвої, О. Симончук застосовується дефініція «міжпрофесійна мобільність» і розглядається як сукупність конкретних процесів переміщення індивідів між різними професійними групами, які суттєво змінюють предмет, методи і мету діяльності, вимагають перекваліфікації набуття спеціальних знань і навичок, опанування нової професійної культури, іноді викликають зміни у соціальному статусі, способі та стилі життя [12], яке ми не вважаємо тотожним поняттю, використаному нами. О. Нікітіна досліджувала поліфункціональність мобільності особистості. Отже, виникає потреба в здійсненні аналізу поглядів науковців та власного трактування використаних нами понять за такою схемою: «мобільність – професійна мобільність – поліпрофесійна мобільність».

Проблема мобільності не нова, проте ще донедавна вона була традиційним предметом дослідження виключно соціології, в межах якої термін «мобільність» (від латинського «mobilis») в перекладі означає рухливість, мінливість, здатність до швидкої дії та зміни станів, певна властивість особистості. Він був уведений в науковий обіг соціологами для визначення явищ, які характеризують переміщення соціальних груп та окремих людей у соціальній структурі суспільства (соціальна мобільність).

Глибоке дослідження цього явища з позицій філософії, соціології, психології, економіки, педагогіки дало змогу диференціювати уявлення про мобільність, з'ясувавши, що вона класифікована за різними ознаками, а саме: вертикальна і горизонтальна, індивідуальна і групова, внутрішньогенераційна і міжгенераційна, соціальна, трудова, культурна, особистісна, академічна, виховна, професійна та інші види мобільності. На нашу думку, така диференціація наукових уявлень про мобільність пов'язана з «посиленням динамічності соціальних процесів на сучасному етапі розвитку суспільства, яка неминуче приводить до підвищення мобільності людей за самими найрізноманітнішими «векторами» їх соціального функціонування» [3].

Аналізуючи погляди учених та зміст поняття «мобільність», зауважимо, що згадана дефініція найчастіше розглядається ними як *міра* здатності фактора виробництва до переміщення між сферами використання [13, с. 130], *рухливість, готовність* до швидкої реакції, швидкого включення в діяльність [14, с. 15], *інтегративна якість особистості*, що об'єднує в собі сформовану внутрішню потребу в професійній мобільності, здібності та знання основ професійної мобільності [10, с. 64], *сутнісна характеристика людини*, яка проявляється в процесі праці, тобто професійній діяльності [7].

Як бачимо з наведених змістових характеристик, поняття мобільності стосується професійної діяльності, отже, логічно розглянути

наступним кроком зміст поняття «професійна мобільність», який розкриває суть досліджуваного поняття.

Професійна мобільність розуміється дослідниками як різновид соціальної мобільності та заключається в переміщенні індивіда чи професійної групи у соціально-професійній структурі суспільства зі зміною чи без зміни соціального статусу. Наприклад, під професійною мобільністю розуміється зміна трудової позиції чи рангу працівника, які обумовлені переходом на інше місце роботи або оволодінням новою професією [15].

Професійну мобільність О. Архангельский розглядає як «кар'єрний ліфт з багатьма варіаціями для самореалізації», що вимагає уточнень відносно еволюції професійних якостей особистості. Велике значення має особистісний потенціал людини, її здатність реалізувати знання, уміння, навички у різних видах діяльності, оволодіти новими професійними компетенціями [1].

О. Безпалько розкриває досліджуване поняття як здатність швидко адаптуватися у різних сферах соціально-педагогічної діяльності, що базується на прагненні до самореалізації, самовдосконалення та сформованих ключових компетентностях [2, с. 194].

Отже, аналізуючи наведені дефініції, можна стверджувати, що *професійна мобільність* – це процес зміни інтересів працівника і акт прийняття рішення про зміну місця роботи чи професії, це більш-менш стійка властивість особистості, підготовленість чи здатність до зміни виду професійної діяльності; до змісту поняття «професійна мобільність» належать: вибір професії, підвищення кваліфікації, визначення умовної зміни місця роботи або професії, плинність кадрів тощо. Під професійною мобільністю передбачають готовність кваліфікованого робітника до зміни виконуваних професійних завдань, здатність швидко освоювати нові види робіт, нові спеціальності [13, с. 158]; *якість* особистості, що є необхідною для успішної життєдіяльності особистості в сучасному суспільстві, яка виявляється в праці і забезпечує самовизначення, самореалізацію в житті та професії через сформованість ключових компетенцій та ключових кваліфікацій і прагненні особистості змінити не тільки себе, а й професійне поле та життєве середовище; *якість* особистості, що дозволяє їй бути соціально активною, конкурентоспроможною, професійно-компетентною, здатною до саморозвитку й модернізації власної діяльності та зміни видів діяльності [5, с. 6]; *здатність* швидко освоювати нові види робіт, нові спеціальності *здатність* швидко змінювати вид праці, переключатися на іншу діяльність у зв'язку зі змінами техніки й технології виробництва та виявляється у володінні системою узагальнених прийомів професійної праці та застосуванні їх для успішного виконання будь-якого завдання на суміжних за технологією ділянках виробництва [11, с. 194]; *здатність і готовність* особистості досить швидко й успішно опанувати нову техніку та технологію, набувати знань та умінь, яких бракує, що

забезпечує ефективність підготовки до нової професійної діяльності [8, с. 24].

Особливо змістовим для нашого дослідження є визначення «професійна мобільність майбутніх фахівців», подане у дослідженні Є. Іванченко, під яким розуміється інтегрована якість особистості, що виявляється в здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності із залученням правової сфери; умінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого згідно з аналізом економічної і соціальної ситуації в державі; володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного здобування; готовності до оперативного відбору й реалізації оптимальних способів виконання завдань у галузі економіки та фінансів, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юктурі ринку праці [6, с. 31].

Відзначається ґрунтовністю також визначення Л. Горюнової, яка розглядає професійну мобільність як «певний триплекс, що включає якісні характеристики особистості (забезпечує внутрішній механізм розвитку людини через сформованість ключових та загальнопрофесійних компетентностей); діяльність людини (детермінована подіями, що змінюють середовище і результатом якої є самореалізація людини в житті та професії); процес перетворення людиною самої себе, а також навколишнього професійного та життєвого середовища» [4, с. 186].

Перейдемо до розгляду поняття «поліпрофесійна мобільність». Сучасний працівник взаємодіє з великою кількістю джерел інформації багатьох галузей: отримує юридичну, економічну, медичну, соціальну, педагогічну, психологічну інформацію.

Полі (від грец. Πολύς – багаточисельний, обширний) перша частина складних слів, що відповідає слову «багато» та вказує на безліч, всебічне охоплення або всілякий склад чого-небудь [16, т. 8. с. 72], тобто в нашому випадку широких знань, інтересів і результативної діяльності в кількох предметних галузях; охоплення багатьох професій, що скоординовані, сконцентровані, об'єднані в одному фахівці.

Відзначимо, що відповідно до кваліфікаційної характеристики соціального працівника мусить володіти фаховими знаннями із загальної психології, вікової психології, гендерної психології, соціології, педагогіки, соціальної педагогіки, знати законодавство, правові аспекти соціального захисту, теорії та методи соціальної роботи, наявні ресурси та методи їх використання; уміти спілкуватися та надавати інформацію, оцінювати потреби та представляти інтереси людини, підвищувати її можливості та сприяти розвитку, створювати «мережу допомоги» та керувати процесом допомоги. Розгляд даного питання зумовлено необхідністю підвищити рівень знань, вмінь майбутнього соціального працівника, дати можливості набуття та розвитку досвіду, особистих

якостей для ефективної соціальної роботи. Це зумовлює потребу в систематизації та координації набутих знань та вмінь, встановленні міжпрофесійних зв'язків, зокрема майбутнього соціального працівника, в підвищенні мотивації працівників до оволодіння та формування ключових компетентностей: вмінні орієнтуватися в інформації з різних сфер та реагуванні на складні ситуації для успішної професійної діяльності. На комплексне вирішення порушених проблем спрямовано виведене поняття поліпрофесійна мобільність.

Майбутні соціальні працівники також мають оволодіти професійним тактом, бути відкритим і співучасливим до чужих труднощів; виховувати в собі емоційну усталеність, бути готовим до психічних переважань, уникати односторонності, невротичних відхилень у власних оцінках та вчинках; вміти приймати рішення в несподіваних, навіть екстремальних, ситуаціях, чітко формулювати свої думки, грамотно і дохідливо їх викладати, критично оцінювати свою діяльність, уникати зверхності, зарозумілості; ділитися своїми знаннями, досвідом з колегами, соціальними працівниками, популяризувати свою професію, підтримувати високі стандарти своєї поведінки [9].

Отже, у нашому дослідженні «поліпрофесійна мобільність соціального працівника» розглядається як здатність працівника до змін у напрямках професійної діяльності в межах компетентності фахівця соціального профілю, пов'язаних із необхідністю реалізації знань, умінь і навичок економічного, медичного, правового, психолого-педагогічного напрямів, а також здатності до відтворення досвіду надання ним соціальних послуг відповідно до потреб різних груп клієнтів.

Базуючись на вищезначеному та працях науковців можна стверджувати, що розглянуті нами поняття є сутнісно взаємообумовленими, взаємодоповнюючими, базовою категорією є дефініція «мобільність». Поняття «професійна мобільність» розглядається як процес зміни інтересів працівника і в кінцевому рахунку забезпечує самовизначення, самореалізацію в житті та професії через сформованість ключових компетенцій та ключових кваліфікацій. Професійна мобільність передбачає готовність кваліфікованого робітника до зміни виконуваних професійних завдань, до зміни робочого місця, здатність швидко освоювати нові види робіт, нові спеціальності. Поліпрофесійна мобільність майбутніх соціальних працівників дозволяє урізноманітнити професійні компетенції, оволодіваючи різнопрофільними знаннями, уміннями і навичками, що сприятиме розширенню соціальних послуг.

Перспективними питаннями для розгляду мають стати вивчення сутності, змісту та структурних складових поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників та здійснення аналізу професійної підготовки соціальних працівників у європейських країнах.

Список використаної літератури

- 1. Архангельский А. И.** Формирование профессиональной мобильности у студентов в процессе обучения в технических вузах: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 2003. – 146 с. **2. Безпалько О. В.** Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів Наук часопис Нац пед університету імені М.П.Драгоманова: зб. наук. праць. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип.14, Ч.2 / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова; [редкол. В. П. Андрущенко [та ін.]]. – К.: Вид-во НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2012. – С. 15–26. **3. Білик О.** Основні напрями збереження і розвитку національного людського капіталу за рахунок активізації трудової мобільності / О. Білик // Україна : аспекти праці. – 2009. – № 1. – С. 43–46. **4. Горюнова Л. В.** Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России: дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.08 «теория и методика профессионального образования» / Горюнова Лилия Васильевна. – Ростов-на-Дону, 2006. – 337 с. **5. Дичківська І. М.** Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с. **6. Іванченко Є. А.** Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «теорія та методика професійної освіти» / Іванченко Євгенія Анатоліївна; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2005. – 262 с. **7. Кузьміч Т. А.** Проектування педагогічного простору для стимулювання внутрішньої і зовнішньої мобільності учасників навчально-виховного процесу: метод. реком. / Т. А. Кузьміч, К. М. Товстуха; Херсонська академія неперервної освіти. – Херсон, 2012. – 18 с. **8. Мещеряков Б. Г.** Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М. : Прайм-Еврознак, 2003.– 672 с. **9. Наказ** Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 09.09.2005 р. № 1965 «Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України». **10. Порцевская Е.Д.** Факторы развития профессиональной мобильности молодого специалиста Российской Федерации / Е. Д. Порцевская // Актуальные проблемы изучения профессиональной мобильности и правосознания молодых специалистов: сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. (Санкт-Петербург, 27-28 сент. 2013 г.). – Санкт-Петербург, 2013. – С. 63–69. **11. Професійна освіта :** словник : навч. посіб. / уклад. С.У.Гончаренко; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища шк., 2000. –380 с. **12. Симончук О. В.** Міжпрофесійна мобільність та зміна соціальної ідентичності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук : спец. 22.00.03 «соціальна структура, соціальні інститути та соціальні відносини» / О. В. Симончук. – К., 2000. – 24 с. **13. Сушенцева Л.** Професійна мобільність як сучасна педагогічна проблема / Л. Сушенцева // Креативна педагогіка : наук.-метод. журн. – 2011. – Вип. 1. – С. 129–136. **14. Хом'юк І. В.** Теоретико-методичні засади формування базового рівня професійної мобільності майбутніх

інженерів: монографія / І. В. Хом'юк; Вінниц. нац. техн. ун-т. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 379 с. **15. Энциклопедия.** Социология / А. А. Грицанов [и др.]. – Минск : Интерпрессервис, 2003. – 1312 с. **16. Словник української мови:** в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 8. – С. 72.

Білозерова М. В. Поняття «поліпрофесійна мобільність» майбутнього соціального працівника в наукових дослідженнях

В статті проаналізовані наявні погляди науковців щодо тлумачення понять «мобільність», «професійна мобільність», «поліпрофесійна мобільність» та узагальнені найпоширеніші підходи до класифікації поняття «мобільність». Особлива увага приділена поліпрофесійній мобільності, обґрунтовано використання цього поняття у контексті підготовки майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: мобільність, професійна мобільність, поліпрофесійна мобільність, соціальний працівник.

Белозерова М. В. Понятие «полипрофессиональная мобильность» будущего социального работника в научных исследованиях

В статье анализируются современные взгляды ученых на толкование понятий «мобильность», «профессиональная мобильность», «полипрофессиональная мобильность» и обобщены подходы к классификации понятия «мобильность». Особое внимание уделено полипрофессиональной мобильности, обосновано использование этого понятия в контексте подготовки будущих социальных работников. В статье автором рассматривается «полипрофессиональная мобильность будущего социального работника» как способность работника к изменению профессиональной деятельности в пределах компетенции специалиста социального профиля, связанного с необходимостью реализации знаний, умений и способностей экономических, медицинских, юридических, психолого-педагогических направлений, а так же способности к применению опыта предоставления им социальных услуг в соответствии с потребностями разных групп клиентов.

Ключевые слова: мобильность, профессиональная мобильность, полипрофесійна мобільність, соціальний працівник.

Bilozerova M. The Concept of "Polyprofessional Mobility" of the Future Social Workers in Scientific Research

The article analyzes the current views of scholars on the interpretation of the concepts of "mobility", "professional mobility", "polyprofessional mobility" and generalized approaches to the classification of "mobility". Particular attention is paid to polyprofessional mobility, the use of this concept in the context of the training of future social workers is substantiated.

The author analyzed the views of scientists and the content of the concept of "mobility". The concept is considered by scientists as mobility, readiness for rapid inclusion in the activity, integrative quality of the individual, which manifests itself in the process of labor, that is, professional activity. Professional mobility is a process of changing the interests of an employee; the quality of personality that is necessary for a person's successful life in a modern society, to be competitive, professional, competent, able to self-development and modernization of his own activities and change of activities; the ability and readiness of a person to quickly and successfully master new technology and technology, acquire lack of knowledge and skills that provides the effectiveness of preparation for a new professional activity.

The author reveals the meaning of "poly" that corresponds to the word "many" and indicates a multitude of comprehensive coverage, namely knowledge, interests and productive activities in several fields; uniting of many professions coordinated by one specialist. In the article the author considers "polyprofessional mobility of the future social worker" as an employee's ability to change in professional activities within the competence of a specialist in social affairs related to the need to implement knowledge, skills and abilities of economic, medical, legal, psychological and pedagogical directions, as well as the ability to reproduce the experience of providing them with social services in accordance with the needs of different groups of clients.

Key words: mobility, professional mobility, polyprofessional mobility, social worker.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2018 р.

Прийнято до друку 26.10.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.015.31:17.022.1(091)

В. В. Лаппо

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

З-поміж широкого кола проблем вітчизняної освіти питанням формування, розвитку й удосконалення духовної сфери особистості видатні вітчизняні педагоги надавали особливого значення. Непересічний дослідницький інтерес до вищезазначених понять можна пояснити їх основоположним значенням у житті кожної людини.

Аналіз дослідження сучасних науковців дозволяє дійти висновку про те, що духовність – фундаментальне надбання людини, у якому акумульовано всю людську культуру. Саме в царині культури (науці, мистецтві, релігії, моралі, праві) створюються цінності, які привласнює у